

Manuel Kellner: Att förstå fascismen för att bekämpa den

[Ur *International Viewpoint*, oktober 2000.]

Sedan införlivandet av DDR 1990 har det i Tyskland förts en diskussion bland en del vänsterintellektuella om vad som var speciellt med den nazistiska regimen och unikt med dess brott. Ett antal författare betonade framförallt det medvetet organiserade mordet på den judiska befolkningen i Europa.

Ur politiskt funktionell mening återspeglar detta ett rättmätigt behov: kampen mot att nazisternas brott relativiseras. Det är förvisso typiskt för den moderna tyska borgerliga ideologin att jämföra nazisternas brott med andra historiska brott, och det fördes på ett aggressivt sätt in i diskussionen av "historierevisionisterna" (som går ännu längre, och förklarar det nazistiska barbariets överdrifter som en "reaktion" på de stalinistiska ["kommunistiska"] brotten). När man tänker på de faror som går att föreställa sig under en möjlig framtid måste man sannerligen säga att teorin om "det unika" har en benägenhet att minska känsligheten: sanningen är den att det inte bara går att uppnå detta "unika" utan också överträffa det.

Förstörelsemedel

Skälet är enkelt. I jämförelse med åren 1939-1945 har förstörelsemedlen tiofaldigats. Arvet från kalla kriget och den fortsatta och ökande kapprustningen röjer vägen för en objektiv möjlighet för att hela mänskligheten snabbt kan utrota sig själv. Hitlers regim var inte i besittning av någon atombomb (även om det var nära). Med de medel som en sådan regim skulle kunna få tillgång till idag skulle resultatet bli en historisk katastrof av sådan omfattning att till och med den nazistiska regimen missgärningar skulle krympa samman till ett förspel.

I sin utomordentliga inledning till Trotskijs skrifter om Tyskland,¹ skrev Ernest Mandel 1969: "När det finns en till övervägande del välmående och konservativ småbourgeois har nyfascismen ingen objektiv möjlighet att erövra en omfattande massbas. Förmögna egendomsägare utkämpar inte gatustrider med revolutionära arbetare eller radikala studenter. De föredrar att ringa efter polisen och ge dem bättre vapen för att 'ta hand om oroligheterna'." Och några rader längre fram förklarar han att en förändring av den ekonomiska utvecklingen helt skulle kunna förändra detta, och att det (med tanke på den nuvarande kapitalismens motsättningar) är mycket troligt att sådana förändringar kommer att äga rum i framtiden.

Var befinner vi oss i detta avseende idag, exempelvis i Europa? I flera länder finns politiska partier eller rörelser som tillhör den yttersta högern (fascistiska, postfascistiska, profascistiska,* populistiska) som redan har en parlamentarisk massbas, och i samma eller andra länder ökar den organiserade yttersta högerns stridbarhet, bland små grupper inom yttersta högern görs förberedelser för väpnad terrorism, och rasistiska och antisemitiska provokationer genomförs av personer som står under påverkan av yttersta högern.

Balkan

Vi har upplevt kriget på Balkan med vågor av "etniskt" motiverat våld. Det har sedan några år varit massarbetslöshet, som inte mer än bara delvis minskar ens under perioder av ekonomisk uppgång. Det finns allt fler fattiga, utanförstående, inklusive egendomslösa som har sitt ursprung inom mellanskikten. Till detta kan läggas ökad uppsplittring på arbetsplatserna och fritiden och ett nytt

1 På svenska i: *Kampen mot nazismen i Tyskland*, på marxistarkiv.se.

* **Profascistisk** = ungefär fascism i vardande – öa.

skikt som formellt är ”entreprenörer”, trots att de bara har sin (mer eller mindre kvalificerade) arbetskraft att sälja. Det är idag inte på något sätt en akademisk fråga att försöka förstå fascismens karaktär, att diskutera de olika sätten att närma sig fenomenet och med vilka medel den ska bekämpas. Det handlar om ett förflutet med en mängd band till det nuvarande. Det går alltså inte att förneka att det går att dra lärdomar för framtiden – med all den försiktighet som är av nöden, eftersom historien aldrig upprepar sig på exakt samma sätt. Trotskijs motiv var ytterst förnuftiga: att förstå fascismen, nazismen, i sitt sociala, politiska och historiska sammanhang, förstå den för att desto bättre kunna bekämpa den, hindra den från att gripa makten, förstöra den och rycka upp den med rötterna.

Innan nazisterna kom till makten 1933 stod Tyskland och kampen mot faran från Hitler i centrum för Trotskijs intresse. Rörelsen hade sitt ursprung i Italien, och att detta begrepp användes på den nazistiska rörelsen förklaras delvis av att NSDAP [tyska nazistpartiet] förkunnade sitt släktskap med den ursprungliga fascismen och framförallt av att de hade en objektivt likartad social och politisk karaktär. Mussolinis maktövertagande innebar inte bara att det upprättades en mycket förtryckande regim som avskaffade de grundläggande demokratiska rättigheterna, utan också att arbetarrörelsen, dess partier, fackföreningar och alla oberoende föreningar krossades fysiskt. Den fascistiska propagandan mytologiserade en pånyttfödelse av nationens ära som låg långt i det förflutna, dess symboler anspelade på det antika romerska imperiet.

Terrorism

Fascismen var en massrörelse som under sin väg till makten kombinerade terrorism på gatorna, att angripa vänsterorganisationerna och arbetarrörelsen och deras demonstrationer, sätta eld på ”Folkets hus” och så vidare, med deltagande i det officiella politiska spelet, för att till sist upprätta en totalitär diktatur som uteslöt all organisering underifrån och nästan all offentlig kritik. För att skaffa sig en bred folklig bas använde fascismen en ”socialistisk” demagogi som vädjade till förbittringen ”mot kapitalisterna” eller ”mot de rika”, men väl vid makten angrep den inte den kapitalistiska ekonomins grundvalar utan agerade i linje med borgarklassens intressen som härskande samhällsklass, och ”glömde bort” vad den hade lovat, inte att göra av med kapitalisterna men att tvinga dem att ta hänsyn till arbetarnas intressen.

Efter Första världskriget uppstod en revolutionär massrörelse i Italien och i september 1920 ledde den till en våg av fabriksokupationer av revolterande arbetare i Turin. Efteråt drabbades de utsagnas och förtrycktas självständiga rörelse av nedgång. I denna miljö växte fascismen fram som en ny sorts politisk reaktion. Mussolini grep makten i oktober 1922. Mellan 5 november och 5 december 1922 möttes Kommunistiska internationals (KI) fjärde kongress i Moskva, och efter diskussionen om ”taktiken” (där arbetarnas enhetsfront och parollen om en arbetarregering stod i centrum för intresset) diskuterade den bland annat fenomenet fascismen.

Nytt fenomen

Historiskt sett var det ett nytt fenomen. Men Radek, som talade i exekutivkommitténs namn, förklarade fascismens småborgerliga sociala bas, att den först och främst stödde sig på ett skikt inom de nationalistiska ”medelklasserna” som blivit besvikna över vad kriget lett fram till och var fyllda av förbittring över de traditionella borgerliga partiernas och institutionernas kris. Han förklarade deras demagogiska karaktär och det faktum att deras maktövertagande hade varit en följd av arbetarrörelsens och framförallt det italienska socialistpartiets oförmåga att använda efterkrigsperiodens massrörelse för att gripa makten och störta kapitalismen.

Avslutningsvis sa Radek: ”Fascisterna är småborgare som kommit till makten med stöd av borgarklassen och som kommer att tvingas genomföra kapitalismens och inte småbourgeoisins program...

Och just det som utgör fascismens styrka kommer också att bli anledningen till dess död, ty den har blivit småborgerlighetens parti, den förfogar över en bred front med vilken den har bekämpat oss. Men eftersom den är småborgerlighetens parti kan den inte genomföra det italienska kapitalets politik utan att utlösa omfattande revolter inom sitt eget läger.” Analysen var tydlig men framtidsutsikterna alltför optimistiska, och den underskattade det fascistiska ledarskapets möjligheter att kontrollera och pressa tillbaka sin egen sociala bas när det väl kommit till makten.

Efter Radeks tal gav den italienska kommunistledaren Bordiga en exakt beskrivning av den fascistiska rörelsens historia och karaktär och förklarade hur den kunde vinna efter att den socialistiska rörelsen hade visat sig oförmögen att störta den etablerade samhällsordningen: ”Följden av dessa misstag blev en total omkastning av stämningen inom borgarklassen och andra klasser. Proletariatet var splittrat och demoraliserat... Man kan säga att den italienska borgarklassen under 1919 och första halvan av 1920 mer eller mindre hade ställt in sig på tanken att revolutionen skulle segra.

Medelklassen och småbourgeoisin tenderade att spela en passiv roll, att inte följa storbourgeoisin utan följa proletariatet som var redo att segra... När medelklassen såg att socialistpartiet inte klarade av att organisera sig på ett sådant sätt att det skulle kunna ta makten så visade den sitt missnöje. Lite i sänder tappade den sin tilltro till proletariatet och svängde över till motsatta sidan. I detta ögonblick gick borgarklassen till offensiven.”

Oförmåga

Bordiga betonade också socialistpartiets oförmåga att vinna över småbönderna som ville äga lite jord att odla, och som erbjöd fascisterna en viktig social bas. ”Fascismen baserar sig på den övergripande situationen, på de småborgerliga skiktens, småhandlarnas, de små jordägarnas, veteranernas missnöje, och de tidigare officerarnas ständigt ökande besvikelse över sin situation och idealisering av hur det hade varit under kriget... Fascismen samlade kring sig alla de avmobiliserade element som inte hade hittat sig någon plats i samhället efter kriget och utnyttjade deras strids- erfarenheter för sina egna syften.”

Analysen var samma som Radeks, men Bordiga hade en tendens att bortse från den stora skillnaden mellan den fascistiska regimen och den borgerliga demokratin, som han likställde med ett simpelt ”system av lögn”, och förklarade att fascismen inte skulle avskaffa alla demokratiska rättigheter och till och med att ”fascismen kommer att vara liberal och demokratisk”.²

Med denna debatt började Kommunistiska internationalen analysera och försöka förstå fenomenet fascismen, om än med en del allvarliga underskattningar. Men efter den stalinistiska fraktionens seger inom det ryska partiet och KI skulle den stalinistiska ledningen ta upp och ”fördjupa” en del av de svagheter som var typiska för Bordiga, som var en del av den ganska svaga ultravänsteristiska strömningen inom den världskommunistiska rörelsen.

Leo Trotskij mördades 1940 på order av Stalin, och han kunde därför inte analysera fascismen och framförallt dess fruktansvärda tyska variant efter att Hitlers Tredje rike tagit slut. Med tanke på det hade han varit ytterst synsk vad gäller hur farlig och omfattande katastrofen var, och dessutom mycket känslig för skillnaden mellan det italienska originalet och den tyska kopian. Långt innan folkmordet hade genomförts hade han förstått att nazisternas pseudozoologiska ”materialism”, rasism och ytterst aggressiva antisemitism hade hotande särdrag.

”På politikens plan är rasismen en andefattig och bombastisk variant av chauvinism i allians med frenologi. Liksom den ruinerade adeln sökte tröst i sitt blods förfining, så berusar sig den utarmade småbourgeoisien med sagor om sin ras speciella överlägsenhet.”³

² Pierre Frank, *Histoire de l'Internationale communiste*, Éditions la brèche, vol 1, s 215-234.

³ *Kampen mot nazismen i Tyskland*, på marxistarkiv.se, s 255.

Hot

Det fanns en annan betydande skillnad mellan fascismens italienska och tyska varianter: det imperialistiska Tyskland kunde bygga upp en materiell bas för att inleda och leda ett världskrig mot de andra imperialistiska länderna och mot Sovjetunionen – vilket innebar att det skulle kunna få till stånd en blodig tillämpning av ”Min kamps” mörka drömmar.

Italien kunde inte spela någon förstaplansroll på det materiella och militära området. Efter den italienska fascismens maktövertagande och under den tyska nazistiska rörelsens framväxt var det alltså bara normalt att rikta in sig på fallet Tyskland, samtidigt som man försökte dra lärdomar från de italienska erfarenheterna som redan hade kostat den organiserade arbetarrörelsen livet.

Trotskijns bidrag består av att bestämt närma sig frågan om fascismen på ett marxistiskt sätt, det vill säga sätta in den inom ramen för en kritisk analys av det kapitalistiska klassamhället under dess imperialistiska skede och dess strukturella ekonomiska, sociala och politiska kris. De borgerliga ideologerna har, ibland omedvetet, velat förneka kopplingen mellan det kapitalistiska systemet och borgarklassens makt å ena sidan, och den fascistiska rörelsens uppkomst och de fascistiska regimernas maktutövning å den andra. De borgerliga ideologerna koncentrerar sig på delar av det fascistiska ledarskapets och rörelsernas beteende som visar deras släktskap med andra antidemokratiska, våldsamma och förtryckande politiska yttringar.

Trotskij hade kallat den stalinistiska regimen för ”totalitär”⁴ långt innan detta begrepp blev på modet, men han betonade betydelsen av att den stalinistiska byråkratin hade en annan social bas än nazisterna, och att det ledde till en rad skillnader vad gäller maktmekanismerna, utrikespolitikens dynamik och de metoder som skulle användas för att bekämpa respektive regimer. Själva kärnan i de borgerliga ideologernas ”teori om totalitarismen” sammanfattas i förenklingen ”brunt är samma sak som rött”, fascism, nazism, francoism, kommunism (som identifieras med stalinism), alla är de mer eller mindre samma sak, och ställs mot den borgerliga demokratins värde och förtjänster.

Felaktigt

Det är givetvis fel att likställa kommunismen, strävan efter en socialistisk revolution och således proletarietets befrielse som hävstång för allas befrielse, med stalinismen som undertrycker all självorganisering och befrielse och som till stor del är resultatet av Sovjetunionens svaga ekonomiska utveckling och isolering. Men det är också fel att likställa stalinism och fascism, och glömma bort att den kapitalistiska marknaden inte härskade över produktionsmedlen under Stalin, och att borgarklassen inte längre var samhällets härskande klass utan en besegrad, uppsplittrad och nästan krossad klass.

De tyska borgerliga ideologerna förnekar nazistregimens kapitalistvänliga karaktär. Det finns ”marxistiska” analyser som är alltför mekaniska och således inte särskilt övertygande: en vacker dag samlades kapitalisterna runt ett bord och beslutade sig för att införa en fascistisk regim. Eftersom Hitler och NSDAP var de bästa (och otäckaste) kandidaterna så var det dem de hjälpte till makten. Och efteråt – Heartfields propagandistiska vykort populariserade denna syn på saker och ting – hade man Hitler, storkapitalets slav, en marionett i tjänst hos Krupp, Thyssen, Flick, Deutsche Bank, IG Farben och så vidare.

Givetvis var det inte så det gick till. Historikern Ernst Nolte tror att nazismens sanna natur ligger i den mänskliga naturen... Det är klart: när det kommer till kritan kan det inte finnas någon fascism utan människor. Opium får oss att sova genom sina sömngivande egenskaper. Men för att Hitler skulle kunna ta makten behövde han stöd från storkapitalet och en del av den civila och militära

4 Trotskij använde begreppet redan 1936 i *Den förrådade revolutionen*: ”Regimen hade blivit ’totalitär’ långt innan detta ord anlönt från Tyskland.” (På marxistarkiv.se, s 44.)

statens toppar, eller åtminstone att de skulle tolerera honom. Och utöver andra ekonomiska och expansionistiska motiv kunde inte borgarklassen se någon annan utväg ur den kris som deras politiska representationssystem hade hamnat i.

Makt

Som Trotskij förklarade mycket bra, föredrar borgarklassen under normala tider ett parlamentariskt, demokratiskt system för att garantera sin makt. Detta system gör det möjligt att integrera de högsta ledarna för arbetarnas massorganisationer, vilket förstärker regimen legitimitet avsevärt i ögonen på den stora befolkningsmajoriteten. Men under tider då systemet drabbas av en strukturell kris förändras saker och ting. Borgarklassen är rädd för revolter som kan utmana deras makt och göra att de liberala och måttfullt konservativa politiska företrädarna förlorar sin trovärdighet.

Dessutom vill borgarklassen ibland (vilket var fallet i Tyskland) ha krig för att utvidga det område som ger den tillgångar och marknader. Borgarklassen letar då fram en massiv ny samhällskraft som kan bekämpa och krossa den organiserade arbetarrörelsen och ge kapitalisterna en historisk seger när det gäller löner och sociala rättigheter, som tillåter en enorm ökning av utsagningsgraden (mervärdekvoten) och i och med det en omkastning av profitkvotens sjunkande tendens. En analys av det empiriska materialet från Hitlers Tredje rike visar tydligt att det inte bara tjänade storkapitalets övergripande intressen mycket bra, utan också att storkapitalisterna hade ett mycket starkt inflytande inom regimen vad gällde sina speciella intressen.

I det tidigare citerade arbetet ger Ernest Mandel två exempel: mitt under kriget förhandlade trusten Flick om priset på granater med företrädare från den av NSDAP:s ledning dominerade statsapparaten. De sistnämnda hade beräknat att ett pris på 24 riksmark (RM) per styck innebar en ”rättmätig vinst” för trusten. Flick krävde 39,25 RM. ”Kompromissen” som man snabbt kom fram till var 37 RM!

1942 krävde samma trust att få förvärva ett stålföretag som den nazistiska staten hade byggt upp med offentliga medel. 31 mars detta år bedömdes det verkliga värdet på företaget vara 9,8 miljoner RM, och det nominella värdet bara 3,6 miljoner. Flick köpte företaget till det nominella priset! Det är viktigt att konstatera att nazisterna inte ens satte vapenindustrin under statlig ägo. Den allmänna inriktningen på deras ekonomiska politik var snarare privatiseringar än nationaliseringar.

Men det är ändå uppenbart att införandet av en fascistisk – och således även en nazistisk – regim innebär att borgarklassen avsätts politiskt. Detta glömmes alltför förenklade ”marxister” bort ibland, och det är en försummelse som de borgerliga ideologerna utnyttjar. Denna maktdelegering innebär enorma risker, och det var därför Hitler var tvungen att övertyga industrins, bankernas och arméns ledare att den socialt demagogiska delen av hans program inte skulle genomföras – medan den aggressivt imperialistiska och revanschistiska politik som han förespråkade välkomnades av dessa herrar. Det är förvisso äventyrspolitik och ytterst oansvarigt att satsa på en ”häst” med en ideologi som i ”Min kamp”. Men sådana var stämningarna inom den tyska borgarklassen.

Medvetenhet

För det andra återspeglar Trotskijs bidrag den politiska medvetenhetsnivå som existerade inom den världskommunistiska rörelsens ledning innan den förvanskades och deformerades byråkratiskt. Än idag representerar det som kallas ”trotskism” väldigt ofta bara den Kommunistiska internationalens och bolsjevismens allmänna analysnivå och programmatiska identitet på Lenins tid eller fram till Tredje internationalens fjärde världskongress. Efter det kom diskussionerna, analyserna och ståndpunkterna att systematiskt förvrängas av pragmatiska hänsynstaganden till kampen inom den byråkratiska apparaten och apparatens lilla ledande klick. Följaktligen sjönk nivån mycket snabbt. Trotskijs utgångspunkt var debatten om den italienska fascismen under KI:s fjärde kongress och han

var således väl beväpnad för att förstå den fascistiska rörelsens dubbla karaktär: dess sociala bas bestående av ”småborgerlig kontrarevolutionär förtvivlan” och den borgerliga karaktären på kärnan i denna det krisdrabbade tyska kapitalistiska och imperialistiska systemets ”sista politiska kort”.

Redan de italienska socialdemokratiska ledarna (som Zibordi och Turati) förklarade fascismens seger med kommunisternas och arbetarnas ”extremistiska” och ”pro-bolsjevikiska” överdrifter under kampen. De hade ”skrämt” borgarklassen och småbourgeoisin och på så sätt drivit dem rakt i armarna på Mussolinis rörelse. Den belgiska socialdemokratiska teoretikern Hendrik de Man skulle göra en liknande balansräkning över Hitlers seger, och när det 1935 ägde rum en våg av arbetar-mobiliseringar i Belgien och uppstod en vilja att organisera en generalstrejk gjorde den socialdemokratiska ledningen under hans ledning allt för att hålla tillbaka den – något som skapade förutsättningar för den belgiska fascistiska rörelsens tillväxt under påföljande år.

Gyllene medelväg

Den tyska socialdemokratiska ledningen drev en ”gyllene medelvägens” politik. Den ville använda den borgerliga statens polis och juridiska apparat för att på en och samma gång bekämpa de ”två ytterligheterna”, den till vänster (kommunistpartiet) och den till höger (yttersta högerens organisationer som Stahlhelm och nazismen). Tvärtemot vad en del vulgärkritiker tror [höll] inte Trotskij [med om] detta, och han hävdade inte att han stod lika långt från SPD å ena sidan som från KPD under ledning av Thälmann å den andra.* Om han höll KPD:s officiella politik som ansvarig för att det inte blev någon verklig kamp mot nazisterna och kapitulation utan kamp 1933, så var det på grund av att de hade underlättat socialdemokratins smutsiga arbete som var huvudansvarigt för detta fruktansvärda nederlag för arbetarrörelsen.

Trotskij förklarade socialdemokratins konkreta roll i det kapitalistiska samhället och den borgerligt demokratiska regimen. Från och med 1914 när SPD stödde ”sin” borgarklass’ krig var det inte längre något revolutionärt alternativ som parti (trots att man under lång tid fortsatte att använda ett marxistiskt språkbruk). Efter kriget, 1918-1919, spelade SPD:s ledning en avgörande roll för att rädda borgarklassen från de revolterande massorna och från arbetarna och soldaterna som hade organiserat sig i självständiga råd och således utgjorde möjliga alternativa maktorgan till den borgerliga staten.

SPD hade majoritet i råden och hindrade dem från att ta makten, och organiserade sedan en blodig kontrarevolution i samarbete med armén och den repressiva statsapparaten. I efterhand rättfärdigade de socialdemokratiska teoretikerna detta genom att påstå att den ”objektiva situationen inte var mogen” för en socialistisk revolution. Men 1918-1919 hävdade samma personer att den ”socialistiska republiken” redan var ett faktum.

Parlamentarisk regim

Resultatet blev att det inrättades en parlamentarisk regim och att det juridiskt genomfördes betydande demokratiska och sociala erövringar: allmän rösträtt, inklusive för kvinnor, 8-timmars arbetsdag och så vidare. Men resultatet blev också att den kapitalistiska klassens makt och statsapparaten som hade ärvts från kejsar Wilhelms imperium bevarades, att det upprättades ett nätverk av paramilitära och ultrareaktionära styrkor på basis av just de förfascistiska ”Frikårer” som SPD:s ledning under Ebert, Scheidemann och Noske hade bildat mot ”spartakisterna”, arbetarnas förtrupp och de radikaliserade massorna. Alla dessa ”kompanjoner” var givetvis svurna fiender till inte bara Spartakistförbundets kommunism, utan också till arbetarrörelsen i sin helhet, inklusive SPD och de socialdemokratiskt ledda fackföreningarna.

* I det engelska originalet är denna mening stympad på ett obegripligt sätt, men sammanhanget gör ovanstående översättning trolig – öa.

Efter 1919 kom det ännu fler perioder av uppsving för massrörelsen som utmanade den kapitalistiska regimen, till att börja med 1923 års ”förlorade revolution” (som åtminstone Trotskij trodde). Under åren före 1933 visade själva den nazistiska rörelsens uppkomst att de stora sociala konflikterna inte skulle kunna lösas med hjälp av det parlamentariska systemets rutiner. Ty uppkomsten av en fascistisk rörelse tyder på att det finns en stämning av utdraget inbördeskrig. De fascistiska gängen gick till fysiskt angrepp och man var tvungen att försvara sig.

Den politiska ledningen för arbetarrörelsens majoritetsströmning gav inget alternativt trovärdigt svar på systemets strukturella kris och de breda massornas förbittring. SPD fruktade för strider som kunde ”gå för långt” och utmana ett system som det var knutet till genom att dess byråkratiska apparat hade vuxit samman med det parlamentariska systemets tusen och en institutioner.

Nätverk

SPD och arbetarrörelsen som den hade inflytande över och ledde bestod inte bara av en politisk ledning och dess väljarkår, den förfogade också över ett brett nätverk av organiserade krafter som var djupt förankrade i arbetarnas bostadsområden, inklusive kamporganisationer som ”Reichsbanner”. SPD fruktade framförallt att förlora sina organisatoriska framgångar, och kunde i själva verket ha uppmanat till kamp – och det fanns positiva erfarenheter från ”Kapp-kuppen”, en reaktionär statskupp som slogs tillbaka med hjälp av en framgångsrik generalstrejk. Men den andra sidan av myntet var att dessa erfarenheter hade lett till en radikaliserings som givit upphov till en bred vänsterströmning vid sidan av socialdemokratien, som också visste att dess motsvarighet i det bolsjevikiska Ryssland, mensjevikerna, hade förlorat sitt inflytande och till och med förtrycktes av den kommunistiska regeringen.

Trotskij förklarade att det var en illusion att tro att det gick att ”rädda organisationen” utan mobiliseringar eller kamp. SPD deltog i förtrycket av kommunisterna med hjälp av statens polisapparat, men även dessa ”kompanjoner” hatade socialdemokraterna och fackföreningarna i ADGB [Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund] med ett våldsamt och primitivt klasshat.

SPD fortsatte att satsa på valen och perspektivet på en ekonomisk konjunkturuppgång som skulle kunna minska arbetslösheten och därmed demoraliseringen inom en del av arbetarklassen. Men även om det inte var uteslutet med en sådan konjunkturuppgång så fanns den strukturella krisen och den institutionella krisen kvar. På det sociala området ledde SPD:s ”återhållsamhet” bara till ökad hopplöshet, som politiskt översattes till en förstärkning av den yttersta högerpartiernas och nazisternas rörelse. Även på det parlamentariska området fanns intrycket att SPD, som var medansvarigt till systemets ökande elände, förr eller senare skulle krossas mellan de ”två ytterligheterna”, KPD och NSDAP.

Bara den österrikiska socialdemokratiens erkände ledare Otto Bauer hade en klar analys av den fascistiska faran som låg ganska nära Trotskijs: kriget och den ekonomiska krisen hade deklarerat ett helt skikt inom småbourgeoisin och fick den att bryta med den borgerliga parlamentariska demokratin; borgarklassen försökte undkomma sin ekonomiska kris genom att kraftigt minska lönerna och i massiv skala montera ner de sociala framstegen, och för att kunna göra det måste arbetarrörelsens organisatoriska framsteg monteras ner; och för att kunna göra det sistnämnda måste de förbereda sina egna medel för att fysiskt konfrontera arbetarnas självorganisering.

Denna inställning låg bakom ”Schutzbunds” hjältemodiga kamp i februari 1934. Inriktningen var bra, men den saknade perspektivet på en övergångskamp på det ekonomiska och sociala området – och därefter ett övergripande alternativt svar på systemets strukturella kris.

Den tredje perioden

Från och med 1929 tillämpade KPD:s ledning den så kallade "tredje periodens" politik, som bestod av en ultrasekteristisk politik gentemot SPD. Trotskij och Vänsteroppositionen riktade in sin kritik mot detta, ty för dem kunde en politik som var anpassad till situationens krav och leddes av ett revolutionärt parti, ett parti med avsevärt massinflytande, ändra på situationen, besegra "national-socialismen" och störta den borgerliga regimen.

Ursprunget till uppfattningen om (kapitalismens) "tredje period" (efter Första världskriget) är lite oklar. När Bucharin förde fram den vid KI:s sjätte kongress 1928 (officiellt i exekutivkommitténs och den sovjetiska delegationens namn) var ingen helt klar över vad han menade. Han sa att den tredje periodens "filosofi" var "att betona att kapitalismens stabilisering skulle ha en viss varaktighet". Men från och med KI:s exekutivkommittés tionde plenarmöte (mellan 3 och 19 juli 1929) skulle uttrycket "tredje perioden" förändras till sin motsats.

Under tiden hade Stalin och hans fraktion använt administrativa åtgärder för att besegra "högern" inom partiet (under ledning av Bucharin, Rykov och Tomskij), och var nu redo att få in KI:s övriga partier på samma linje. Stalin utnyttjade begreppet "tredje perioden" för sina egna syften. Åtminstone från och med exekutivkommittés tionde plenarmöte fanns det inga verkligt politiska diskussioner inom KI – hela dess innehåll ställdes på ett konstgjort sätt i den interna kampens tjänst och utnyttjades för att byråkratiskt kontrollera organisationen.

Sicksackkurs

Det tionde plenarmötets mål var att besegra och utesluta "högern" ("Bucharins vänner") inom KI, efter att Vänsteroppositionen ("Trotskijs vänner") redan hade uteslutits. Men den efterföljande politiska linjen blev en ultravänsteristisk och ultrasekteristisk "sicksacksväng" som skulle få allvarliga konsekvenser, framförallt i Tyskland.

KI, och följaktligen också KPD, övergav taktiken med arbetarnas enhetsfront, och sa att man måste begränsa sig till en "enhetsfront underifrån".

Man vände sig inte längre till SPD i sin helhet med uppmaningar till gemensamma aktioner, utan riktade bara appeller om gemensamma aktioner till SPD:s medlemmar och låtsades inte om ledningen. Men inte nog med det. KI och KPD brännmärkte SPD som ett "socialfascistiskt" parti som skulle bekämpas på samma sätt som fascisterna. Således försökte man inte ens uppnå enhet underifrån. Socialdemokraterna blev "huvudfienden".

I KPD:s centralorgan *Rote Fahne* kunde man läsa att man måste bekämpa "socialfascisterna" överallt, bekämpa de "små Noske, Zörgiebel och Scheidemann" på fabrikerna, skolorna och till och med på dagis! KPD följde samma logik i fackföreningarna: det var "RGO-linjen" som gällde, linjen om "revolutionär opposition" i ADGB:s massfackföreningar med perspektivet på splittring (eftersom "socialfascisterna" ledde dessa fackföreningar med majoritetens stöd). På så sätt skar KPD snabbt av banden till arbetarnas förtrupp.

KPD blev ett parti som kunde locka till sig en mängd unga, arbetslösa och olika radikaliserade element som sympatisörer och väljare, men förlorade möjligheten att rota sig på fabrikerna och verkligen kunna ta initiativ gentemot SPD:s aktiva medlemmar på fabrikerna och i fackföreningarna.

Nationell befrielse

Vartefter nazisterna blev starkare och mer hotfulla började KPD å andra sidan "efterlikna" deras sätt att ingripa och deras propaganda. På vissa områden började KPD till och med inta samma linje som

nazisterna, framförallt vad gällde att brännmärka Första världskrigets segrare och kampanjen mot Versaillesfreden och mot "krigsskadestånden": KPD förkunnade sig vara för "nationell befrielse" (!). I augusti 1931 organiserade nazisterna en kampanj för en "brun folkomröstning" och för att SPD:s minoritetsregering i Preussen skulle avgå. KPD stödde detta krav men kallade folkomröstningen "röd" istället för "brun"!

De underskattade systematiskt den verkliga fascistiska faran. Parlamentarisk demokrati eller en fascistisk militär diktatur – det gjorde hursomhelst inte så stor skillnad eftersom det bara var olika versioner av samma borgerliga stat, och alternativet till allt var proletarietets diktatur, den socialistiska revolution som stod på dagordningen. Papens, Brünings, Schleichers auktoritära regimer (som enligt Trotskijs analys var förbonapartistiska eller bonapartistiska) var redan en sorts "fascism" (om SPD i regeringsställning redan var "socialfascism", så varför inte...)

De tog inte hänsyn till fascismens speciella motsättningar, och att den får sin utomordentliga styrka från det faktum att den utgör de ursinnigas rörelse "underifrån" som är beredd till allt, inklusive en blind allmän terror. KPD:s officiella linje kulminerade med parollen "efter Hitler, vi!" KPD:s ledning hade inte längre ens som mål att besegra nazisterna eller att hindra dem från att gripa makten.

De sa att Hitler vid regeringsmakten snabbt skulle förlora sin trovärdighet. Både SPD och KPD förberedde alltså verkligen en kapitulation "utan strid", även om de sistnämndas kapitulation doldes bakom en kraftfull verbal radikalism.

Gentemot denna inriktning försvarade och förstod Trotskij att KI:s gamla politiska analyser och lärdomarna från de italienska erfarenheterna var framsteg. Trotskijs och Vänsteroppositionens artiklar och broschyrer framstår idag som sällsynta exempel på klarsynthet, utmärkt politiskt förnuft och teoretisk sammanhållning.

I sin tyska press och inom Internationalen stämplade stalinisterna Trotskij som "fascist" (!) eftersom han var för gemensamma aktioner med SPD. Trotskij var naturligtvis svuren fiende till den borgerliga staten, även under dess republikanskt borgerliga form. Men för honom var regeringens form av stor betydelse för arbetarrörelsen i sin helhet, inklusive dess revolutionära del.

Demokratiska rättigheter

Det som måste försvaras var inte "republiken" som sådan, utan istället de demokratiska rättigheter som hade givit arbetarklassen möjlighet att organisera och aktivera sig, och framförallt de "öar av arbetardemokrati" som fanns i den borgerligt demokratiska republiken: alla de många former av självorganisering som fackföreningarna, partierna, de gemensamma, kulturella föreningarna utgjorde. Det handlar inte om abstrakta ideal: möjligheten att organisera sig, mötas, agera förutsätter en materiell bas, mötesplatser.

Syftet med en fascistisk massrörelse som mobiliserar de rotlösa småborgerliga skiktens förtvivlan och kan dra med sig en stor del av de utslagna är just att ödelägga denna materiella grund och krossa arbetarrörelsen i sin helhet, hindra arbetarklassen från att agera kollektivt, från att försvara sina intressen, inklusive sina omedelbara och elementära intressen.

I Trotskijs och den internationella Vänsteroppositionens ögon innebar det ett historiskt nederlag för arbetarklassen om en sådan rörelse (konkret nazisterna) grep makten.

Det revolutionära partiet skulle vända sig till SPD i sin helhet och utöva största möjligt tryck mot ledningen för att uppnå gemensamma aktioner mot den fascistiska fienden, ty även om SPD:s ledning inte på något sätt ville knäcka borgarklassens makt och kämpa för en socialistisk republik, även om dess politik var medvetet kontrarevolutionär, så var SPD som parti och den arbetarrörelse som den dominerade materiellt knuten till det kapitalistiska systemets demokratiskt parlamentariska form.

Dödlig fara

Således är fascismen en dödlig fara både för dem och för arbetarrörelsens revolutionära del. Och i den mån som det revolutionära partiet lyckades dra med SPD i enade antifascistiska försvarsstrider och även samhällsekonomiska strider, skulle det kunna skapa ett annat politiskt klimat i hela landet. Om fascismens massbas ser arbetarrörelsen ena sig och verkligen agera så kan den snabbt börja vackla – som Trotskij förklarade tycker småbourgeoisien framförallt om att satsa på ”den vinnande hästen”. Landet närmade sig snabbt upplösningen på sin fruktansvärda systemkris – antingen seger för nazisterna, krossande av arbetarrörelsen, barbari och till sist krig, särskilt mot Sovjetunionen, eller en socialistisk revolution.

Men den socialistiska revolutionen kommer inte till stånd med hjälp av propaganda för socialismen. Man måste erövra arbetarklassens majoritet som kan dra med sig majoriteten i landet, och arbetarklassen går bara att erövra genom att uppfylla dess grundläggande behov (till att börja med behovet av självförsvar) och göra allt för att få den att handla som klass.

Vänsteroppositionen var inte den enda kommunistiska strömning som kritiserade KPD:s officiella linje. Den så kallade högeroppositionen under ledning av Brandler och Thalheimer (KPO) var också mot linjen om ”socialfascism” och talade för en arbetarnas enhetsfrontspolitik och för att överge den sektaristiska linjen i allmänhet och i massfackföreningarna i synnerhet. Man kan fråga sig varför höger- och vänsteroppositionen, som båda var förbjudna och förtalades i partiet, inte samarbetade?

Utifrån metodologisk synvinkel menade Trotskij att grundvalen för en nationell ståndpunkt var den internationella ståndpunkten. Till och med efter Stalins brytning med Bucharin och ”högern” ansåg KPO att det inte fanns något verkligt alternativ till det ryska partiets politik (inklusive förtrycket av Vänsteroppositionen!) och KI:s officiella politik, medan deras bedömning av det tyska partiets politik under ledning av Thälmann/Stalin var att den ledde till en katastrof! Eftersom det för varje marxist (och varje klarsynt observatör) var uppenbart att Tyskland var nyckeln till framtiden för den internationella situationen, så utgjorde det inte en särskilt sammanhängande ståndpunkt.

Jämte SPD och KPD, som var två massarbetarpartier, fanns det också en del små oberoende organisationer, framförallt Socialistiska arbetarpartiet [Sozialistische Arbeiterpartei, SAP] som uppstått efter en splittring av SPD i slutet av 1931, med några tusen medlemmar. SAP var inte bara för en arbetarnas enhetsfront utan hade det också som sitt mest populära tema. Eftersom detta var ännu mer sant om den Förenade vänsteroppositionen (Vereinigte Linke Opposition, VLO, Vänsteroppositionens namn i Tyskland), så kan man fråga sig varför Trotskij och VLO inte försökte utvidga sina styrkor och sin publik genom att gå ihop med SAP eller gå in i det. Trotskij var inte för ”inträde” i KPD eller SPD.

SPD var ett parti som var knutet till systemet, medlem i den gula Andra internationalen, förklarade han, och KPD är det revolutionära partiet, medlem i den röda Tredje internationalen, även om detta parti och denna International är ytterst illa vägledda. Men så länge de inte genom sin praktik och i de breda massornas ögon var förlorade för den revolutionära saken (som SPD och Andra internationalen 1914) måste man placera sig i deras läger och arbeta för att rätta till deras politik och ersätta deras ledarskap.

Propaganda

SAP, en liten organisation utanför de två stora masspartierna, sa Trotskij, kunde inte göra anspråk på en speciell plats inom den enhetsfront som skulle byggas. Propaganda för arbetarnas enhetsfront är inte samma sak som en politik för arbetarnas enhetsfront. SAP hade inget klart svar på de viktigaste frågorna: var revolutionen omedelbart förestående eller inte, fanns det ett nära samband mellan försvaret mot fascismen och en motoffensiv eller inte, fanns det ett perspektiv på ett proletärt makt-

övertagande för att övervinna systemets kris eller inte. Under dessa förhållanden blir propaganda för enhetsfronten lockande men utan innehåll.

Eftersom VLO 1932 bara hade omkring 600 medlemmar kan man fråga sig om den kunde göra något annat än sprida propaganda. Med tanke på styrkeförhållandena verkade det inte särskilt realistiskt att fortsätta inriktningen att vända sig till KPD och övertala dess medlemmar att man måste förändra politiken och ledarskapet, framförallt inte om man tar hänsyn till det systematiska förtalet i KPD:s press.

Lyckligtvis finns det exempel (givetvis ovanliga) på en begynnande tillämpning av Trotskijs och Vänsteroppositionens tankar som åtminstone delvis bekräftar den linje de förde, ty de visar att om dessa tankar hade tillämpats i större skala så skulle inte Hitler kunnat ta makten utan att arbetarrörelsen hade gjort ett enat motstånd.⁵

VLO hade sin starkaste sektion i den lilla staden Bade i Bruchsal (i sydvästra Tyskland), med en god inplantering bland fackföreningarnas gräsrotter, bland arbetslösa och i arbetarnas idrottsföreningar. De hade till och med representanter i stadens lokala råd. Det officiella KPD existerade inte i staden. I slutet av 1931 lyckades sektionen upprätta en "aktionskommitté" som samlade ADGB:s lokala fackföreningskonfederation, "Förbundet för krigets och arbetets offer", SPD och VLO.

Denna kommitté lyckades mobilisera omkring 1.500 arbetare "mot lönesänkningarna och det överhängande hotet om en fascistisk terror vid regeringsmakten". Vid de nationella valen i juli 1932 fick SPD i Bruchsal 500 röster, medan VLO fick 1.000 röster för KPD:s vallista. VLO gick från 50 medlemmar på hösten 1931 till omkring 100 på våren 1932.

Exempel

Ett annat belysande exempel ägde rum i Oranienburg norr om Berlin, i regionen Brandenburg. I början av 1932 utestöts ledaren för "Förbundet för kamp mot fascismen" ur KPD tillsammans med 56 av sina anhängare. Påverkade av Trotskijs skrifter kontaktade de VLO och anslöt sig till den. Den 1 maj 1932 planerades på deras initiativ en gemensam SPD-KPD-VLO-demonstration, som det officiella KPD saboterade.

Men KPD tvingades göra offentlig självkritik och återvände till den enade kommittén ("arbetarnas kampkommitté"). Kommittén organiserade försvarsgrupper mot fascisterna, en "proletär enhetslista" med föräldrar till skolbarn och säkerställde organisatoriska förberedelser av valen till fackliga delegater på arbetsplatserna.

Detta exempel fick så stor effekt att det togs upp på ett mer eller mindre liknande sätt i grannkommunerna, bland annat Sachsenhausen och Zehlendorf. Det klimat som denna sortens aktioner skapar är oförenligt med ett fascistiskt herravälde, och som valresultatet i Bruchsal visar skapar en sådan enhetslinje på samma gång förutsättningar för att bryta socialdemokratins herravälde inom arbetarrörelsen (och motverka andra krafters sekterism...)

Trots en del ytliga svängar var KPD:s ledarskap ända från dess stalinisering fram till det fruktansvärda nederlaget 1933 helt oförmöget att lära sig av de levande erfarenheterna. NSDAP gjorde sina första stora valframgångar under kommunalvalen i Preussen i december 1929. I mars 1930 ersattes den till största delen socialdemokratiska regeringen Müller av regeringen Heinrich Brüning (från det katolska "centerpartiet"), som regerade på förordning.

Den 14 december 1930 hölls det val till riksdagen. KPD fick 4,6 miljoner röster (en ökning med 1,8 miljoner röster jämfört med valen i maj 1928), SPD 8,64 miljoner (en minskning med 0,6 miljoner) och NSDAP 6,4 miljoner (en ökning med 5,6 miljoner). Tendensen var tydlig: SPD, den "gyllene

⁵ Wolfgang Alles, *Zur Politik und Geschichte der deutschen Trotskisten ab 1930*, ISP Verlag: Frankfurt, 1987.

medelvägens” parti som ville rädda Weimarrepubliken och tillämpa ”tolerans” mot den katolska ”centerns” minoritetsregering pressades hårt av de två ”ytterlighetspartierna”. Men kommunistpartiets ökning i valet var mycket mindre än nazistpartiets.

Till och med dessa enkla röstsiffror visade således på en allvarlig fara och behovet av ordentligt genomtänkta politiska initiativ för att isolera och bekämpa nazisterna. I maj 1932 bildades regeringen von Papen, en ytterst reaktionär monarkist med band till Hindenburg. Denna regering organiserade i juli en kupp för att avsätta Severings socialdemokratiska regering i Preussen.

Tendenser

Riksdagsvalen den 6 november 1932 gav följande resultat: KPD nästan 6 miljoner röster, SPD 7,25 miljoner, NSDAP 11,75 miljoner. Samma tendenser förstärktes alltså. Den 2 december 1932 bildades en regering under general Schleicher, ledare för Reichswehr (armén). Det var de traditionella reaktionära och konservativa kretsarnas sista försök att hitta ett alternativ till en regering under ledning av Hitler. Men den 30 januari 1933 utsåg Hindenburg Hitler till kansler för en koalitionsregering mellan den yttersta högerpartier. Samma marskalk Hindenburg hade vunnit presidentvalet i mars och april 1932. Vi ska komma ihåg att SPD hade uppmanat till en röst på honom i den andra valomgången som ett ”mindre ont” i jämförelse med Hitler!

Och KPD:s ledning, för vilken regeringarna sedan en tid redan hade varit fascistiska, förstod fortfarande inte faran ens när Hitler blev kansler. SPD gav inte signal till kamp med förevändningen att Hitlers regering var ”konstitutionell” och laglig. KPD för sin del trodde att Hitlers regering snabbt skulle förlora sin massbas eftersom den inte kunde förverkliga sina demagogiska sociala löften.

Efter riksdagsbranden och inledningen av förföljelser mot kommunister fick KPD vid de nya valen i mars 1933 4,8 miljoner röster. SPD 7,1 miljoner och NSDAP 17,2 miljoner. En verkligt fascistisk diktatur hade inletts. Det var början på slutet för massarbetarrörelsen i Tyskland och på andra ställen. Men enligt KPD:s centralkommitté – Thälmann hade redan arresterats av nazisterna – var valen ”inte någon seger för fascismen”!

Att få trenden att vända

Ända till slutet, till och med i början av 1933, ansåg Trotskij att det gick att vända på trenden. Och det är klart fastslaget att de socialdemokratiska arbetarnas stora massa var beredda på strid och väntade på signaler från ledningen. De socialdemokratiskt ledda organisationerna kunde inte bara organisera en verklig generalstrejk, utan under namnen ”Reichsbanner” och ”Eiserne Front” fanns det också kamporganisationer med masstöd. KPD var helt isolerat från socialdemokratiens basmedlemmar. Dessutom hade det redan börjat bygga ”revolutionära fackföreningar” utanför ADGB och hade blivit ett ”parti för arbetslösa” snarare än ett ”arbetarparti”. Om det ensamt hade utropat en generalstrejk så skulle den inte ha blivit effektiv.

Men viljan att handla hade blivit mycket stark i basen, så även om en uppmaning från ledningarna hade kommit i sista minuten skulle den ha givit upphov till utomordentliga mobiliseringar, inklusive bland den stora majoriteten av anställda och arbetslösa, fattiga, utstötta, och hade till och med haft stor dragningskraft på en del av den radikaliserade småbourgeoisien och säkert en mycket stor del av ungdomen.

Formellt fungerade SPD demokratiskt. Men i själva verket var det en byråkratisk apparat som ledde partiet på ett mycket auktoritärt sätt. Skolningen i disciplin har ett syfte: viljan att agera effektivt. Problemen börjar när medlemmarna inte längre kan ta initiativ på ett självständigt sätt ens när de är övertygade om att själva deras existens står på spel.

Inom KPD hade ”bolsjevismen” (i själva verket staliniseringen) härjat. Det fanns inte längre

någon intern diskussion med en verklig konfrontation mellan teorier. Ledningen var inte oförmögen att lära sig, även om deras ledare Thälmann inte var känd för någon överlägsen intellektuell kapacitet. Det var den fullständigt odemokratiska regim som den hade infört i partiet efter exempel från det ryska partiet under Stalin som gjorde att den inte längre hade några medel för att lära sig.

Uteslutningen av alla som kritiserade ledningen eller föreslog alternativ hade förvandlat den demokratiska centralismen till en byråkratisk "centralism" och man hade gått miste om en livsviktig del av det revolutionära partiet: förmågan att i detalj utforma sin politiska linje genom att ta hänsyn till sina medlemmars levande erfarenheter och analysförmåga.

Först sedan ett massivt förtryck hade inletts och SPD:s och ADGB:s ledningar fortfarande försökte behålla en sorts laglig organisation med hjälp av opportunistiska manövrar med Hitlers regering, uppmanade KI och KPD socialdemokratin till gemensamma aktioner. Men det var en "propagandistisk" uppmaning utan några verkliga försök att uppnå en överenskommelse. "Enhetsfronten" mellan SPD:s och KPD:s medlemmar förverkligades först... i koncentrationslägren.

Inte ens efter nederlaget lyckades KI ändra sin linje. KI:s exekutivkommittés möte i april 1933 förkunnade att KPD:s linje under Thälmanns ledning hade varit "fullkomligt riktig", att Hitler inte skulle bli kvar vid makten särskilt länge, och så vidare. KI:s exekutivkommittés 13:e plenarmöte (i november/december 1933!) upprepade denna bedömning. Under "diskussionen" sa Kuusinen: "Trotskij har skrivit att det har ägt rum en 'katastrof'... Men den överväldigande majoriteten av Tysklands arbetande massor tycker helt annorlunda..."

När KI:s officiella "balansräkning" inte på något sätt motsades av sektionerna utanför Ryssland och Tyskland drog Trotskij slutsatsen att kapitulationen inför Hitler utan strid och ett nederlag utan en allvarligt menad balansräkning innebar slutet för Kommunistiska internationalen som revolutionär faktor. Vänsteroppositionen kunde inte längre betrakta sig som en fraktion (om än utesluten) av den staliniserade officiella kommunistiska rörelsen. Först från denna tidpunkt utropade Trotskij och hans anhängare behovet att bygga en ny revolutionär international, den Fjärde.

Folkfronten

Först vid KI:s sjunde kongress 1935 förändrades den "rätta linjen" för kampen mot fascismen. "Folkfrontsperioden" inleddes. Nu blev plötsligt enhetsfronten mot fascismen den "rätta linjen". Men det var en enhetsfront inte bara med socialdemokratin utan också med borgarklassens "demokratiska" eller "progressiva" eller "antifascistiska" del!

När det kommer till kritan innebär enhetsfronten i sin "folkfrontsversion" att de socialdemokratiska och kommunistiska partierna ska underkasta sig de borgerliga partiernas krav, vilket betyder att det är uteslutet med angrepp mot privategendomen.

Men vid vissa ögonblick under kampen, framförallt om den tar formen av ett utdraget inbördeskrig som i Spanien, kan segern bara säkras med hjälp av expropriationer av storkapitalisterna och/eller de stora jordägarna. Nederlaget beror i detta fall inte på att enhetsfronten inte förverkligas utan på det faktum att en alltför stor respekt för privata egendomar vid ett visst skede under processen spärrar vägen för att lösa konflikten till det antifascistiska lägrets fördel.

Men det finns också en "teoretisk" koppling mellan den ultravänsteristiska perioden och svängningen till en folkfrontspolitik, som de som prisar den sistnämndas visdom ofta missar: nämligen en urvattning av förståelsen och definitionen av själva det fascistiska fenomenet.

Massbas

Redan under den "tredje perioden" definierades fascismen helt enkelt som "finanskapitalets terro-

ristiska diktatur”. De glömde helt bort att det som särskiljer en fascistisk diktatur från en ”klassisk” bonapartistisk militärdiktatur är massbasen inom småbourgeoisien, vilket KI hade förstått redan 1922. Det ledde till att de helt avväpnades teoretiskt i förhållande till den verkliga fascistiska faran.

1935 var det staliniserade KI:s berömda definition, som formulerades av Dimitrov, praktiskt taget densamma. Det var en diktatur för finanskapitalets ”mest reaktionära, mest chauvinistiska, etc del”. Men nu användes det politiska slutresultatet för att rättfärdiga en så bred front att den skulle dela borgarklassen i två delar och sedan isolera dess ”mest reaktionära, aggressiva etc” delar. Men för att kunna neutralisera eller dra till sig småbourgeoisien måste arbetarklassen agera för sina egna intressen och inte stanna som fegisar framför det kapitalistiska altarskåpets dörrar: en taktik som dock är utesluten under folkfrontspolitiken.

Trotskijs definition av fascismen har sina rötter i det tänkande som dominerade inom KI innan den staliniserades. Han skriver till exempel: ”Fascism är inte bara ett system av vedergällning, brutalt våld och polisterror. Fascism är ett särskilt styressätt som grundar sig på ett utrotande av alla element av proletär demokrati inom det borgerliga samhället. Fascismens uppgift ligger inte bara i att tillintetgöra den kommunistiska förtruppen utan i att hålla hela klassen i ett tillstånd av påtvingad splittring. För att uppnå detta syfte räcker det inte att fysiskt förintä den mest revolutionära delen av arbetarna. Det är även nödvändigt att krossa all oberoende och frivillig organisering, att förstöra alla proletariatets försvarsverk och att utrota allt som uppnåtts av socialdemokratien och fackföreningarna under tre fjärdedels sekel.”⁶

”Fascismen är ett speciellt sätt att mobilisera och organisera småbourgeoisin i finanskapitalets sociala intresse.”⁷

Efter maktövertagandet, förklarar Trotskij, måste den fascistiska massrörelsen med nödvändighet få en nedgång. Den socialistiska demagogin kan inte förvandlas till verkligt ”antikapitalistiska” åtgärder. Den fascistiska regimen ”byråkratiserar sig själv” på ett eller annat sätt och kan bli en sorts bonapartistisk diktatur (Francoregimens sista år kan betecknas så).

Men att ta över makten på en våg av mobiliseringar som drivs på av en massrörelse leder till vissa konsekvenser. Först därför att ledarna är en avbild av de fantasifoster som de framkallar i den ursinniga småbourgeoisins sinne. Och sedan därför att ett förtryck som framförallt grundar sig på ett nätverk av tjallare i samhällets alla hörn och skrymslen är mycket mer fullständigt och ”totalitärt”.

Gentemot de stalinistiska förenklarna måste vi betona fascismens masskaraktär som de desperatas rörelse. Gentemot de liberala borgerliga ideologerna och de flesta socialdemokrater underströk Trotskij fascismens funktion under klasskampen, att fysiskt krossa arbetarrörelsen så att borgarklassen kunde segra i frågan om löner, socialt skydd, och sin förmåga att kasta sig ut i krigsliknande äventyr. Den kan öka utsugningen av löntagarna och på samma gång utvidga det imperialistiska kapitalets aktionsområde i ett visst land.

Då återstår den lilla frågan om att ”bekämpa” fascismen genom att moralisera om våld och så vidare samtidigt som man svär trohet mot det kapitalistiska, demokratiska och liberala samhällets värderingar. När det redan existerar en farlig fascistisk rörelse så innebär det att systemet befinner sig i kris och att bara ett radikalt alternativ kan locka massorna och framförallt ungdomen. Det betyder att man inte befinner sig långt ifrån en situation av inbördeskrig och att man måste förbereda sig på det, och grunda sig på arbetarklassens intressen, den klass som är den enda klass som kan krossa den rörelse som bestod av det Trotskij kallade ”mänskligt stoft”.

6 L Trotskij, *Kampen mot nazismen i Tyskland*, på marxistarkiv.se, s 92.

7 *Ibid*, s 277.

Det sista kortet

Trotsky var medveten om att formuleringar som "borgarklassens kamporganisation" inte fick tolkas på ett mekaniskt sätt. Det handlade inte om beslut som togs kring någon sorts "runda bord". Mussolini och Hitler och liknande var inte "upppassare" som fick "beställningar" från borgarklassen. Trotsky visste att fascismen bara är borgarklassens "sista kort". Den fascistiska rörelsen utvecklas underifrån.

Från och med ett visst ögonblick kan borgarklassen besluta sig för att gå med på ett fascistiskt maktövertagande, och en del av borgarklassen kan stöda eller vara med om att organisera detta övertagande av makten, och borgarklassen i sin helhet kan samarbeta med en regim som kraftigt försvagar löntagarna i förhållande till arbetsgivarna. Men i och med det anförtror borgarklassen makten åt personer som tar ifrån hela nationen och således även borgarklassen den politiska makten. Och under månaderna innan upplösningen har den ingen garanti för att fascismen kommer att segra. I Tyskland var storbourgeoisien rädd för att Hitlers maktövertagande skulle utlösa ett allmänt inbördeskrig och att proletariatet skulle kunna segra. Det är därför Hitler verkligen var det "absolut sista kortet": de hade redan försökt med alla de andra.

Den förståelse av det fascistiska fenomenet som Trotsky uppvisar omfattade också aspekter av "masspsykologi", desperata element som slår sig samman för en barbarisk sak. Den fascistiska ideologin är en blandning av förbittring och hänvisningar till ett avlägset förflutet. I den moderna rationalismens ögon innehåller den väldigt många ålderdomliga delar. Det finns en drömbild av en hjältemodig krigare som passar mer med pilbågar, pilar och yxor än med maskingevär, kanoner och stridsvagnar. Det finns ett ideal med en banbrytande bonde som är organiskt knuten till den jord han odlar, och som inte passar särskilt bra med det industrialiserade samhället där staden dominerar över landsbygden. Det finns en dyrkan av rasen och/eller nationen som inte vill kännas vid den överstatliga verklighet som den kapitalistiska världsmarknaden har skapat. Det finns en dyrkan av patriarkatet och familjen som håller fast vid bilden av ett idealiserat förflutet och inte passar särskilt bra med den kris för familjestrukturen och de traditionella rollerna som det industrialiserade kapitalistiska samhället har orsakat.

Trotsky förklarade det med att den sociala verkligheten inte skulle blandas ihop med en ren modell av kapitalismen, utan snarare betraktas som ett samhälle som behärskas av det kapitalistiska produktionssättet där alla möjliga sorters fenomen som har ärvts från svunna samhällen överlever, och som själv är fullt av föråldrade uttryckssätt och där det närsomhelst kan framträda fenomen som förefaller helt förlegade.

Framförallt under perioder av kris och oroligheter där den "normala" säkerheten och stabiliteten har skakats om, är det typiskt att söka efter stödjepunkter, bilder och hjältar från det förflutna. På ett systematiskt sätt ersätter fascismen förnuftiga politiska handlingar med drömbilder vars medvetna syfte är att manipulera folket (som Hitler öppet uttrycker det i "Min kamp").

Den första lärdomen att dra från detta är att vi absolut inte får kopiera det. Vi måste försvara ett sätt att handla och ett sätt att tala politiskt som har till mål att öka förmågan att göra en förnuftig bedömning av olika intressen, och kunna välja mål och medel som står i förbindelse med målen och de hinder som finns för dem.

I början av denna presentation såg vi att diskussionen om fascismen och Trotskijs bidrag till en förståelse av den inte bara har ett historiskt intresse. Det finns än idag felaktiga omdömen av den sort som Trotsky bekämpade. En av dem är "panfascismen" som ser "fascism" i varenda förtryck, varje grupp eller parti inom den yttersta högern eller i varenda polisstat eller militärdiktatur, till och med i de fattiga länderna. Att se fascismen överallt är att upprepa det allvarliga misstag som KPD gjorde innan 1933: att underskatta den verkliga faran. I Turkiet gick många organisationer inom den yttersta vänstern mot den kemalistiska regimen och trodde att de kämpade mot en verkligt fascistisk

diktatur. I själva verket hade den verkliga ("grå") fascismen ännu inte uppstått.

Fascistisering

I Tyskland (och andra länder) lånade på 1970-talet en del grupper inom den yttersta vänstern som Kommunistiska förbundet [Kommunistische Bund – KB] begreppet "fascistisering" från den gamla stalinistiska arsenalen, och trodde att den borgerligt parlamentariska regimen lite i sänder kunde förvandlas till en fascistisk regim genom att förstärka den verkställande makten och anta en förtryckande lagstiftning. Att ge falskt alarm innebär bland annat att ingen kommer att lyssna när det verkliga larmet kommer.

Trotskij skulle troligen inte ha tyckt om talet om "Trotskijs teori om fascismen". Det finns faktiskt ingen speciell trotskistisk teori utan istället en politiskt reflekterande kontinuitet mellan Trotskij och den kommunistiska rörelsen före staliniseringen. Det är i själva verket inte någon kodad teori utan snarare en sammanhängande samling politiska analyser, politiska ingripanden och generaliseringar som är användbara för att på ett bättre sätt förstå och bekämpa fascismen.

Om vi vill använda arvet efter Trotskij på detta område för vår antifascistiska kamp idag bör vi ställa upp några varningar:

- Vissa sidor av verkligheten har ändrat sig betydligt. Idag är de traditionella stora vänsterpartiernas, i synnerhet socialdemokratins, medlemmar mycket mindre aktiva, mindre organiserade (och beväpnade!) än på Trotskijs tid.
- Samhället i sin helhet har förändrats en hel del. Uppsplittringen har tagit nya former både på och utanför arbetsplatserna. Den "traditionella" arbetarklassen har inte längre samma tyngd bland löntagarna i ordets vidare mening.
- Det existerar återigen stor fattigdom och misär, även i de rika länderna. Men trots det var fattigdomen för en arbetarfamilj, arbetslös eller ej, på Weimarrepublikens tid något helt annat än den som råder idag. Och den förtvivlan som fanns hos en demobiliserad underofficer som var beredd att kämpa mot "de röda" på gatorna kan ännu inte jämföras med känslorna hos majoriteten av de som till exempel röstar på Le Pen.
- Trotskijs paroll "proletariatets diktatur eller en fascistisk diktatur" verkade berättigad på 1930-talet, men ska inte få oss att systematisera vårt tänkande och därmed vår agitation utifrån enkla motsatta alternativ. Våldigt ofta blir det konkreta historiska resultatet en tredje oförutsedd variant.

För Trotskij bestod en verklig enhetsfrontspolitik av en politik med verkligt politiskt praktiska initiativ, av aktionsenhet i liten skala, av uppgiften att övertyga det reformistiska partiets medlemmar: är ni beredda att agera tillsammans med oss utifrån gemensamma omedelbara intressen eller inte?

Dessutom går det inte att på ett effektivt sätt förverkliga en enhetsfront bara på grundval av en allmän princip. Man tvingas svara på de föränderliga konkreta situationerna. Det finns också ett lämpligt arv från Trotskij om att bekämpa den falska "ortodoxin" (även en "trotskistisk" sådan): man måste varje gång på nytt tänka igenom den givna situationens dynamik och de initiativ som ska tas.

Men detta blir mycket svårare om man inte använder det förflutnas erfarenheter och bästa politiska och teoretiska utveckling. Det är alltså mycket viktigt att till exempel studera Trotskijs skrifter om Tyskland och diskutera likheter och skillnader med de problem vi ställs inför idag.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)